

УДК 94:316.343.37/.722(477)»1929-1939»

С.О. Білан

ДУХОВНІ ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЗМІНИ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В 1929-1939 РР.

У статті здійснено спробу критично переосмислити та проаналізувати зміст і наслідки культурно-духовних процесів, явищ та подій, що відбулись в житті українського селянства в 1929-1939 рр.

Ключові слова: українське селянство, національно-культурний розвиток, історичні традиції, передвоєнне десятиліття.

У наш час, коли українське суспільство, зазнаючи глибоких змін, знаходиться на шляху розбудови і становлення суверенної української держави, відбувається відродження культури та національної самосвідомості громадян. За таких умов зростає необхідність переосмислення та усвідомлення процесів історичного минулого, що покладає на історичну науку велику відповідальність. Узагальнення та аналіз набутого досвіду дає можливість формувати більш вдалі варіанти нинішніх духовних проблем на основі минулих років.

Важливим напрямком та актуальним завданням сучасної вітчизняної історичної науки є дослідження переломних етапів історії України. Одним з цих складних і суперечливих періодів в українській історії стали 1929-1939 рр., коли внаслідок соціально-економічних експериментів та ідеологічної експансії в духовній сфері українського селянства сталися зміни, що негативно вплинули на долю українського народу. Осмислення цих складних та суперечливих процесів вимагає поглиблення історичної критики, узагальнення накопиченого досвіду та пошуку ефективних пізнавальних засобів.

Історіографічне осмислення проблем національно-культурного та духовного життя українського селянства кінця 1920-х –1930 рр. розпочалось сучасниками досліджуваного періоду. На різних історичних етапах розвитку України здобутки національно-культурного та духовного життя українського народу, в тому числі й селянства, аналізували такі історики та етнографи, як І. Березовський, С. Білокінь, І. Ващенко, Я. Грицак, В. Даниленко, В. Масненко, Т. Мармазова, С. Музиченко, С. Заремба, С. Кульчицький, О. Ситніков, В. Смолій, О. Удод та ін. Однак, не зважаючи на те, що пошук власної моделі історії став однією з найхарактерніших рис сучасної української історичної думки, що зумовило активне осмислення її здобутків і перспектив, і як наслідок опублікування низки ґрунтовних праць, які дають важливі орієнтири для дослідження національно-культурного та духовного життя українського народу, в тому числі й селянства, в його історії залишається багато тасмниць та питань, які ще не досліджені і потребують ретельного аналізу.

У зв'язку з цим, метою нашої статті став аналіз основних параметрів соціокультурного середовища передвоєнного десятиліття (1929-1939 рр.), у якому відбувалась еволюція соціально-культурного та психологічного портрета українського селянства.

Наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. радянська влада розгорнула наступ проти українського народу, його мови і культури, джерелом яких протягом багатьох століть було українське селянство. Суцільна колективізація, масова організація колгоспів, експропріація заможних господарств та постійне виконання завдань хлібозаготівельного плану стали початком активної руйнації традиційного способу життя селянських родин, які виселяли, розкуркулювали, карали, заарештовували, репресували, та у яких забирали худобу, реманент, зерно, ужиткові речі, руйнували господарські будівлі тощо.

Переважаюча більшість селян не сприймала колективізації й опиралася їй, радикальне реформування сільськогосподарських традицій було для них нестерпним і спричинило активний супротив політиці радянської влади, але посилення терору, показові розправи над окремими селянами, суди над партійцями, що відмовлялися від участі у репресіях над односельцями, паралізували їх.

З метою ослаблення опору селян тоталітарна влада розподілила їх на різні соціальні групи – куркулів, середняків і бідняків, фактично зіштовхнувши між собою постановою РНК УСРР 1929 р., в якій перераховувалися ознаки «куркульських господарств», що стало початком нищення індивідуальних господарств та кустарних ремесел, які не могли існувати без систематичного використання найманої праці та наявності у господарстві засобів виробництва. Наступними у процесі

знищення традиційного способу життя українських селян стали торгівля, промисли, комерційна діяльність та інші нетрудові прибутки.

Згідно з постановою ЦК КП(б)У «Про заходи проти куркульства» від 23 січня 1930 р. до розкуркулення залучалися місцеве сільське керівництво та активісти із незаможних селян [6, с. 357]. Першими розкуркулювали заможних і працюючих господарів на фоні якнайширшої демонстративності та масовості, залучаючи якомога більшу кількість бідного селянства. У заможних селян відбирали всі засоби виробництва і передавали їх біднякам, підбурюючи таким чином частину штучно розшарованого селянства на злочинні дії, щоб їх руками довести село до знекровлення, нівелювання і самознищення.

Конфісковуючи все майно, родину силоміць викидали з власної хати, забороняючи сусідам взяти розкуркулених односельців до себе, які також ризикували бути розкуркуленими. Відтак, створені сталінським керівництвом нестерпні умови існування завдали непоправної шкоди таким прадавнім чеснотам українського селянства як гостинність, людяність, взаємодопомога тощо. Згодом у домівки виселених родин завозили тисячі вихідців з інших республік, що було свідомим кроком тоталітарної влади у процесі викорінення національної автентичності, самобутності українського етносу та здійснення політики етноциду.

Незважаючи на те, що владні структури провокували конфлікти, фізичне і моральне нищення односельців, частина селян все ж таки рятувалась завдяки моральній стійкості та взаємодопомозі. З осені 1932 р. і до початку весни 1933 р. всупереч офіційній політиці українські селяни вижили, шукаючи порятунку разом. У деяких сільських школах та яслах дітям давали баланду, сою, галушки, а почуття любові та турботи, які не зміг знищити навіть Голодомор 1932-1933 рр., змушували дітей нести свою скибку хліба голодним батькам. В деяких українських селах такі пункти допомоги селяни влаштували в окремо виділеній хаті, де підгодовували голодних дітей, а сиріт сільські ради відправляли у дитячі будинки. Відтак, сталінський терор чинив свою злочинну справу, однак цілковито зруйнувати споконвічні родинні, сусідські та громадські зв'язки і українські традиції радянському уряду не вдалося.

Оголошена на листопадовому пленумі ЦК ВКП(б) в 1929 р. суцільна колективізація відбувалася на основі цілковитої ліквідації приватного землеволодіння українського селянства. На пленумі керівники УСРР зобов'язалися завершити колективізацію в Україні за рік-півтора, тому її почали здійснювати у прискореному режимі, особливо після виходу постанови ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. «Про темпи колективізації і заходи допомоги державному колгоспному будівництву». На території всієї країни створювалася мережа колгоспів і радгоспів, до яких завозили нову техніку, і традиційне індивідуальне селянське господарство змушене було відступити перед новими знаряддями виробництва.

На думку сталінського керівництва, вирішальною передумовою розвитку сільського господарства України та його технічної реконструкції у 30-х рр. XX ст., стало вирішення проблем підготовки кваліфікованих сільськогосподарських працівників та піднесення культурного рівня селянства, ключем до розв'язання яких стали ліквідація неписьменності і малописьменності дорослого населення, а також запровадження загального обов'язкового початкового навчання. Відтак, підвищення рівня народної освіти в роки перших п'ятирічок стало не лише необхідною передумовою подальшого розвитку культури, мистецтва, літератури, науки й техніки, а й можливістю забезпечити безперервний технічний прогрес і потрібний рівень технічних знань виробничих сил українського суспільства.

Рішенням XVIII з'їзду ВКП(б) було визначено, що «розв'язання величезних завдань зміцнення і розвитку політичних, економічних та ідеологічних основ соціалістичного суспільства, неможливе без піднесення культури радянських людей і насамперед їх загальної освіти. Від культурного зростання населення значно залежать піднесення продуктивних сил, прогрес техніки і організація виробництва, підвищення громадської активності працівників та комуністична перебудова побуту» [1, с. 314].

Першим і найбільш важливим кроком в цьому напрямі була ліквідація неписьменності. З цією метою в сільській місцевості була розгорнута мережа «лікнепів», які, спираючись переважно на колгоспно-радгоспний актив – «культармійців», у короткий термін змогли добитися певних результатів. Залучивши до лав культармійців інтелігенцію колгоспного села, до складу якої ввійшли сільські вчителі, фахівці сільського господарства з середньою і вищою освітою, працівники сільських бібліотек і клубів, лікарі та працівники партійних, радянських і громадських установ, ще на початку 30-х рр. XX ст. партійні організації зуміли підняти на боротьбу з неписьменністю широкі верстви сільської громадськості. У боротьбі за освіту в сільській місцевості України прийняли участь 310 тис.

культармійців [7, с. 29], тобто одна четверта частина їх загальної кількості, 90 % яких працювали на громадських засадах без будь-яких винагород.

Найбільшу увагу культармійцями було приділено піднесенню культурного рівня механізаторів, які в умовах технічної реконструкції сільського господарства стали провідними фахівцями-аграрниками. У перші ж роки існування МТС кількість неписьменних механізаторів скоротилося у двічі, а до завершення колективізації з неписьменністю в МТС було практично покінчено. Механізатори, які на курсах крім професійно-орієнтованих вивчали і загальноосвітні предмети, стали саме тією частиною колгоспного селянства, яка найбільш швидко долучалася до радянської культури.

Активне залучення до роботи з неписьменними механізаторами культармійців, більшість яких були партійними працівниками, насамперед, за задумом політичної верхівки СРСР, було спрямованим на комуністичне виховання селянства. Тисячі селян, різних за своїм життєвим досвідом, які навчалися грамоті, перш за все, проходили школу соціалістичного виховання. Сільськогосподарська артіль вважалась «школою комунізму та соціалістичного господарювання, управління і суспільно-політичного виховання колгоспного селянства», яка у розумінні сталінського керівництва «сприяла вихованню селян у дусі високої соціалістичної свідомості, розуміння священного обов'язку охороняти і зміцнювати суспільну власність, звільняла їх від приватновласницьких схильностей і нагромаджувала колективістські навички та організаційний досвід в застосуванні колективних методів роботи у галузі сільського господарства [8, с. 8]. Однак, зрозуміло, що сама по собі колгоспна форма господарювання не могла автоматично виробляти й прищеплювати людям нові, комуністичні риси, для цього необхідна була величезна ідейно-виховна робота партії, держави й громадських організацій. Зокрема, у формуванні комуністичного світогляду сільських працівників впродовж 30-х рр. ХХ ст. взяли участь понад 750 тис. сільських лекторів, близько 60 % яких становили члени Всесоюзного товариства «Знання». З метою пропаганди марксистсько-ленінських знань за цей період ними у колгоспах і радгоспах УРСР було прочитано понад 2 млн. лекцій. Використовуючи різноманітні форми і методи політичної пропаганди (лекції, екскурсії, диспути, конференції, перегляди кінофільмів, діафільмів, виступи колективів художньої самодіяльності) сільська інтелігенція знайомила колгоспників з основними зразками радянського мистецтва та його ідеології.

Дієвими факторами, що впливали на піднесення політичного рівня механізаторів стали хатичитальні, червоні куточки, клуби, бібліотеки, пересувні агітбригади та інші різноманітні форми політичної роботи та агітації. У центральних садибах МТС створювалися стаціонарні бібліотеки, а на тракторних бригадах – пересувні. Так, у доповідній записці профспілки МТС в ЦК ВКП(б) від 12 лютого 1934 р. зазначалось, що «більшість МТС вже мають бібліотеки, однак кількість книг в них різна. Зокрема, у 168 бібліотеках МТС УСРР кількість книжок коливається від 68 до 5000» [10]. Сотні культпрацівників, частина яких вийшла із середовища механізаторів, проводили бесіди, влаштовували читання газет та концерти самодіяльності безпосередньо в полі.

За офіційною статистикою наприкінці 1934 р. 82,6 % профспілкових комітетів сільськогосподарських організацій вже мали червоні куточки, до яких було завезено газети та книги комуністичного спрямування [9, с. 48]. Однак, якщо наприкінці 1933 р. політвідділи МТС випускали 2153 газети, які видавалися друкарським способом, то після ліквідації політвідділів свої газети зберегли лише великі МТС, оскільки великого поширення вони не набули.

У процесі агітаційної роботи культармійці намагались створити в уяві селянства певний господарсько-виробничий та культурно-побутовий тип колгоспного центру. «Старе село з його церквою на самому видному місці, з найкращими будинками урядника, попа та куркуля на першому плані, та напіврозваленими хатами селян на задньому плані – починає зникати. На його місце приходять нове село з його суспільно-господарськими будівлями, клубами, радіо, кіно, школами, бібліотеками і яслами, тракторами, комбайнами, молотарками, автомобілями... Зникає протилежність між містом і селом. Місто перестає бути в очах селян центром їх експлуатації. Все міцнішим стає господарсько-культурний зв'язок між містом і селом ... Та й саме село тепер має свою промисловість у вигляді машинно-тракторних станцій, ремонтних майстерень, всякого роду промислових колгоспних підприємств, невеликих електростанцій тощо» [1, с. 124]. Однак, основною метою і результатом цих перетворень була величезна активність колгоспного селянства, наявність сотень тисяч передовиків, новаторів і стахановців, які здійснювали технічну реконструкцію сільського господарства. Так, на заняттях, організованих культармійцями для селян, перш за все розглядалися звернення передових колгоспників із закликком боротися за високі врожаї, які ілюструвалися конкретними фактами з колгоспного життя і розповідали про досягнення інших господарств,

переконливо доводячи необхідність посилення та активізації стахановського руху в галузі сільського господарства. Слухачі охоче читали матеріали «про краще життя», висловлюючи свої думки про прочитане, що, насамперед, надавало можливість пов'язати навчання з практичними завданнями конкретного колгоспу та сільської ради.

Архівні матеріали дають підстави констатувати, що агітбригади та бригади культармійців склалися з уповноважених НКВС, відряджених партійними та радянськими органами з районів, та з активістів із місцевого сільського населення, комсомольців, інколи вчителів, яких змушували брати участь у розкуркуленні односельців. Нерідко такі бригади присилали з інших сіл. Серед сільських активістів часто траплялися люди, які прагнули вислужитися перед керівництвом НКВС. Про жорстокість й агресивність одного з них свідчила О. Гаряча, жителька с. Молочне Київської області: «І. Дмитренко так прискіпувався до людей, що в нього аж сорочка не висихала [4]. Саме таких активістів місцеві органи КП(б)У охоче брали на службу. Крім того, до лав культармійців та сільських активістів через жадобу до чужого майна, розпалювання класової ненависті, помсту, фанатичне поклоніння вождям та особистий страх охоче зараховувались особи, які не мали авторитету в односельців, – ледарі, злодії, п'яниці. «Активістів», які здійснювали насильство над сільським населенням, люди називали по-різному: «комісари», «комуняки», «бригадири», «партійці», «душоуби», «відбирачі», «червоні бандити», «колективізатори» та ін.

Одним із негативних аспектів діяльності місцевих активістів стало залучення до своїх справ учнівської молоді. Так, М. Буряк із с. В'юнище Житомирської області писав: «Вони приводили цілі класи для масовості, більшого розголосу та показовості. Дітей посилали ревізувати горища, вилловлювати курей, розкривати покрівлю хат та хлівів». Таким чином, у юного покоління формували психологію не особистостей, а «гвинтиків» тоталітарної машини, одностайну і бездушну упокорену радянську масу.

Українське село до початку колективізації не знало крадіжок, адже у свідомості селян завжди домінувала повага до чужої праці. Підтвердженням цього стала значна кількість свідчень очевидців Голодомору 1932-1933 рр., які стверджують, що навіть під час жорстокого голоду селяни «хати, сараї і комори не запирали, бо люди не грабували, а просто ходили і просили» [2]. Вишукуючи різні шляхи порятунку, українські селяни дуже рідко вдавалися навіть до жебрацтва, яке вважали принизливим. Свідки, які пережили Голодомор у дитячому віці, розповідають, що «красти боялися, просити стидалися, а робити не могли». Лише безвихідь і нестерпний голод змушували селян вдаватися до дрібних крадіжок, які були дуже ризикованими для їх життя, оскільки колгоспні поля та комори охоронялися, а сторожам (сільським активістам або відрядженим з районів військовим) було наказано без вагань застосовувати зброю для захисту продуктів, тому повсюдно, без слідства і суду, чинили розстріли та вбивства.

Навіть вступивши до колгоспу, селяни не могли забезпечити свою родину, оскільки зарплатнею були фактично неоплачувані пусті трудовні, тому колгоспники, рятуючись від нестатків та голоду, дуже часто збирали кормові буряки, картоплю, залишки моркви тощо. З роками крадіжка в колгоспі сприймалася як «компенсація» за недоплачені трудовні, а потім настільки узвичаїлася, що з'явився навіть термін на означення цього явища – «несуни». Крім цього, у процесі становлення СРСР та радянського способу життя, почало формуватися нетрадиційне ставлення до власності, і нові покоління сприймали гасла про державну власність і всенародне добро як нікому не потрібні речі без належного догляду, тому за радянською мораллю незаконне привласнення не вважалося крадіжкою. Відповідно, у свідомості селян відбулись жахливі зміни – крадіжки вже не вважалися гріхом, ганьбою, їх просто перестали засуджувати.

Під час збирання врожаю у 1933-1934 рр. тиск на селян з боку влади ще більше посилювався, і крім спеціальних агітбригад для розгортання масової роботи в колгоспах, у села почали відряджати виїзні сесії суду, які проводили судові процеси безпосередньо на місцях. Так, на у с. Гущинці Вінницької області сільськими активістами на чолі з уповноваженим з НКВС було засуджено чотирьох селян – за «крадіжку колгоспного хліба» – до 8-ми та 10-ти років ув'язнення з конфіскацією всього майна, а голову колгоспу, за «потурання», – до 5-ти років [11]. Нерідко голови колгоспів також ставали жертвами тоталітарної влади, оскільки допомагали малолітнім сиротам і людям, які працювали у полі. Очевидці пояснюють їх підтримку тим, що голови колгоспів здебільшого не були представниками партійної верхівки, а вихідцями із простих селян, які до колективізації господарювали на своїй землі і тому співчували приреченим на голодне існування в колгоспах українським родинам.

У багатьох випадках представники влади не відправляли людей до в'язниць, а вбивали на місці, без слідства і суду. До таких злочинів призвело здійснене більшовиками деформування

правосвідомості українського народу. Натомість, однією з характерних рис свідомості радянського селянства стала впевненість у правомірності і безкарності дій щодо тієї їх частини, яку влада оголосила «класовим ворогом». Вартові, що охороняли колгоспні поля і комори, та активісти, які чинили розправи над беззахисними селянами повсякчас втілювали в життя вислів, який став крилатим у 30-х рр. XX ст.: «Чим сильніше покарання, тим воно ефективніше». Так, мешканка с. Судахівка Житомирської області розповідала, що «... як вартовий побачить, то вже не жди помилування. Наїжджає конем і б'є нагаєм з дротом на кінці. Під такий бій попала моя мати, повернулася на четвертий день вся побита, аж чорна, з повириваним м'ясом від нагая» [3]. Самосуди і розправа над людьми стали типовим явищем, доходило навіть до того, що деякі партійці та активісти просто вбивали ні в чому невинних людей.

Фізичне винищення супроводжувалося моральним терором. Уповноважені НКВС разом із сільським активом чинили свавілля стосовно невинних людей, що підтверджують архівні документи: «Голова сільської ради І. Снігур зібрав біля себе активістів – п'яниць, які творили свавільство. Своїми залізними палицями вони розвалювали печі, стіни, били вікна, виламували сволюки, внаслідок чого падала стеля, знімали двері, перекопували подвір'я, городи, руйнували хліви і навіть хати» [4]. П. Діжиченко з с. Бугаївка Харківської області писав: «Завалившись до нас, активісти винесли з хати все на подвір'я (саморобні столи, стільці, ліжко, настільний годинник, чавуни, горшки, миски, рогачі, відра) й розграбували, а наступного дня зруйнували хату» [4]. Прикладів такої жорстокості дуже багато, більшовики не оминали і не щадили ні старих, ні малих, що суперечило традиційній моралі і ментальності українського народу.

Сільські активісти, які проводили розкуркулення, продавали або розподіляли між собою конфіскований одяг, взуття, сільськогосподарські знаряддя, хустки, рушники, запаски, скатертини, глечики, різні вишивки тощо. Забирали навіть старий та брудний одяг. Часто під час розкуркулення родину виганяли на двір, не дозволяючи брати з собою ні харчів, ні одягу. Хатне начиння та одяг продавали тут же, в селі, на імпровізованому аукціоні, міняли на горілку. Непотрібні речі рвали, а посуд розбивали. Проте, більшість селян не сприймала таких торгів і ставилася до них вкрай негативно. В українців спрацьовував одвічний моральний принцип поваги до особистого майна, набутого чесною працею. Свідомі люди речей на цих торгах не купували, а деякі виявляли солідарність і допомагали власникові викупити майно.

Активісти застосовували до селян заходи, які принижували людську гідність, інколи штовхаючи їх на самогубство. Так, на ворота селянських дворів навішували дошки з образливими написами, які заборонялося забирати, до того ж люди змушені були цілу ніч їх стерегти, оскільки за зникнення такої дощечки накладався штраф у 100 крб.

Тисячам селян прикріплювали ярлики «контрреволюціонер», «саботажник» та ін. «На хворого 58-річного селянина І. Смертюка начепили лозунги, через плече повісили торбу з побитими горшками, замість барабана дали відро. Чоловік не витримав такої ганьби і повісився» [5]. «У с. Мазурівці тієї ж області член бригади А. Коваль, вдершись до хати 70-літньої жінки Д. Гулій, стягнув її з печі і брутально заявив: «Розплетемо тебе, візьмемо і потягнемо вулицями до штабу», а там із старої жінки зняли теплий одяг і зачинили у холодному сараї» [5]. «В с. Ульянівці Вінницької області двох жінок запрягли у воза з награваним «куркульським» майном і примусили везти через усе село до сільської ради» [5]. Зрозуміло, що подібні насильницькі дії знищували людину морально, її гідність, породжували масову покірність, збайдужіння і формували у цілих поколінь страх перед представниками влади.

Свавіллю уповноважених НКВС та сільських активістів не було меж. У доповідній записці С. Косіору від редакції газети «Радянське село» зазначалося, що «активісти часто зводять особисті рахунки, мстяться окремим колгоспникам за критику. Є випадки, коли у бідняків забирають останніх корів, або у тих сімей, що мають багато дітей, і навпаки, не беруть корів у тих, у кого є ще свині та інша худоба» [11]. Радянська влада свідомо створила такі умови, за яких соціально-правові норми втрачали будь-який сенс.

Основними чинниками, які спонукали сільських активістів до такого свавілля щодо односельців, стала можливість ледарів та п'яниць командувати, не працюючи у щойно створених колгоспах. Проте, слід зазначити, що відмова сільського активіста виконувати накази уповноваженого НКВС сприймалася як дезертирство, і так чи інакше ці люди були приречені, оскільки багато з них згодом були засуджені.

Отже, найвідчутнішим наслідком соціально-економічних трансформацій початку XX ст. став насильницький злам української історичної традиції, початком якого стали суцільна колективізація та

експропріація індивідуальних селянських господарств. У процесі колективізації і розкуркулення сталінський режим штучно розколов селянство за майновою ознакою, налаштувавши бідняків та середняків проти заможних і вмілих господарів, що започаткувало заздалегідь спланований і реалізований радянською владою системний процес нищення традиційної української культури та її носіїв – українського селянства. Наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. українське селянство зазнало найбільших потрясінь, які кардинально вплинули на традиційну українську культуру та були катастрофічними за своїми наслідками, оскільки саме тоді почався процес нищівної руйнації традиційного способу життя українських селян.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є висвітлення різносторонніх аспектів повсякденне національно-культурного та духовного життя українського селянства у 20-30-х рр. ХХ ст., оскільки не зважаючи на те, що в сучасній українській історіографії декларуються культурно-духовні пріоритети, у вітчизняній історії залишаються прогалини, для заповнення яких належить здійснити комплексне конкретно-історичних досліджень культурно-духовних процесів, що відбувалися в українському селі, реконструювати «живого» українського селянина як носія певних уявлень про економіку, політику, право, віру та мораль, соціальних настроїв та почуттів.

Джерела та література

1. XVIII съезд ВКП(б): Стенографический отчет. – М.: Госполитиздат, 1939. – 516 с.
2. ГДА СБУ. – Ф. 6. – Оп. 12. – Од. зб. 75214. – Арк. 22.
3. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 27. – Од. зб. 13. – Арк. 19.
4. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 28. – Од. зб. 18. – Арк. 12, 14, 42.
5. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 31. – Од. зб. 30. – Арк. 86, 87, 94.
6. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів: Збірник документів / Керівник і упорядник Р.Я. Пиріг. – К.: політвидав України, 1990. – 605 с.
7. Михайлов О.М. Культурний розвиток українського села в роки соціалістичного будівництва (1929-1941). – К.: Держполітвидав УРСР, 1963. – 159 с.
8. Примерный устав сельскохозяйственной артели, принятый Вторым всесоюзным съездом колхозников-ударников и утвержденный Советом народных комиссаров СССР и Центральным комитетом ВКП (б) 17 февраля 1935 г. – М.: Сельхозгиз, 1935. – 48 с.
9. Социалистическое строительство СССР: Статистический ежегодник. – М.: Изд-во ЦУНХУ Госплана СССР, 1935. – 690 с.
10. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Ч. III. – Од. зб. 6212. – Арк. 38.
11. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Ч. III. – Од. зб. 6283. – Арк. 4, 110.

УДК:94(477) «1920/39»

В.С. Виздрик

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ВІДНОВЛЕННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В 20-30-Х РР. ХХ СТ. НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Досліджено діяльність та роль українських політичних партій у становленні кооперативного руху на західноукраїнських землях. Проаналізовано економічно обґрунтоване і цілеспрямоване запровадження сільськогосподарської кооперації, як історично випробуваних ринкових форм виробничої діяльності в сільському господарстві. Висвітлено форми та методи діяльності партій у сфері кооперації, що знайшли своє втілення у процесах соціального розширення галицько-волинського села.

Ключові слова: *Західна Україна, сільськогосподарська кооперація, політичні партії, рикові відносини, господарства фермерського типу.*

Исследована деятельность и роль украинских политических партий в становлении кооперативного движения на западноукраинских землях. Проанализированы экономически обоснованное и целенаправленное внедрение сельскохозяйственной кооперации, как исторически испытанных рыночных форм производственной деятельности в сельском хозяйстве. Освещены формы и методы деятельности партий в сфере кооперации, которые нашли свое воплощение в процессах социального расслоения галицко-волинского села.